

ОБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Касько Т.Ю.,
аспірант кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова

У статті розглядаються питання, пов'язані з об'єктами злочинів проти порядку проходження військової служби (ст.ст. 407-409 КК). З метою надання визначень видового об'єкту цієї групи злочинів та безпосереднього об'єкту кожного із них проводиться аналіз позицій фахівців, норм законодавства, судової практики. Звертається увага на певні дискусійні аспекти.

Ключові слова: злочини проти порядку проходження військової служби; самовільне залишення військової частини або місця служби; дезертирство; ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом; об'єкт злочину.

Касько Т.Ю. / ОБЪЕКТЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ПОРЯДКА ПРОХОЖДЕНИЯ ВОЕННОЙ СЛУЖБЫ / Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, Украина

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с объектами преступления против порядка прохождения военной службы (ст. ст. 407 – 409 УК). С целью предоставления определений видового объекта этой группы преступлений и непосредственного объекта каждого из них, проводится анализ позиций специалистов, норм законодательства, судебной практики. Обращается внимание на некоторые дискуссионные аспекты.

Ключевые слова: преступления против порядка прохождения военной службы; самовольное оставление военной части или места службы; дезертирство; уклонение от военной службы путем самокалечения или иным способом; объект преступления.

Kasko T.Yu. / OBJECTS OF CRIMES AGAINST THE ORDER OF PASSAGE OF MILITARY SERVICE / Odessa National University named after I.I. Mechnikov, Ukraine

This article is dedicated to the research of problems connected with the objects of crimes against the order of passage of military service – unauthorized leave from military unit or place of service, desertion and self-mutilation or avoidance of military service in other ways, Articles 407, 408 and 409 of the Criminal Code respectively.

The author points out that these questions have not been researched to a necessary level, since most publications define the direct object of each of these crimes as «the order of passage of military service» which seems to be a broader concept than that which each of said crimes violate. Therefore, after conducting an analysis of positions of researchers, legislation and court practice, definitions of the direct objects of the crimes are proposed. Moreover, the above stated concept «order of passage of military service» (more precisely, the societal relations that constitute it) is put forth as the typical object (object of a group of crimes that violate a similar group of societal relations) of the crimes in question.

Apart from that, during the research, the author tackles a problem, connected with the fact that military servicemen can be forced to commit the analyzed crimes, since current legislation does not stipulate for a term in which the unit commander has to look through the report of a serviceman to end military service and issue a decision, thus technically indefinitely limiting the right of movement of the latter. Propositions to resolve this issue are put forth.

Key words: crimes against the order of passage of military service; unauthorized leave from military unit or place of service; desertion; self-mutilation or evasion of military service in other ways; object of crime; military crimes.

Злочини, відповідальність за вчинення яких закріплені законодавцем у розділі XIX Кримінального Кодексу України (далі – КК), тобто військові злочини, належать до діянь, що характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпечності. Це обумовлюється тим, що дані злочини завдають шкоду суспільним відносинам, які пов'язані з військовою безпекою держави. Військова злочинність як явище завжди «супроводжувала» військові формування, однак на даному етапі існування України, з огляду на простоту ситуацію у оборонній сфері, стає ще більш небезпечною.

Крім того, слід відзначити, що у зв'язку з останніми подіями військова служба у Збройних Силах України стала супроводжуватися реальною загрозою загибелі військовослужбовців, почастішали випадки вчинення злочинів проти порядку проходження військової служби: самовільного залишення військової частини або місця служби, дезертирства та ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом. На жаль, приділити увагу всім елементам складів зазначених діянь неможливо в рамках даної статті, тому зосередимось на їх об'єктах. Дослідження об'єктів зазначених злочинів є актуальним ще й тому, що, незважаючи на закріплення даних діянь у кримінальному законодавстві, протягом багатьох десятиріч вказаним питанням, як вбачається, не приділялось достатньої уваги, а результати тих досліджень, що були проведени, у певних моментах суперечать один одному.

Окремі питання, пов'язані з об'єктами злочинів проти порядку проходження військової служби, висвітлювалися

в працях В.О. Бодаєвського, С.Ф. Денисова, М.І. Панова, М.О. Петухова, М.М. Сенько, В.Г. Сизранцева, С.О. Харитонова, В.М. Ярія та інших фахівців.

Перш за все слід відмітити, що відносно видового об'єкта даних злочинів (групи суспільних відносин, що охоплює безпосередні об'єкти досліджуваних діянь) дискусія в науці кримінального права практично відсутня. Так, за пануючою в літературі думкою, об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 407-409 КК України є встановлений порядок проходження військової служби [1, с. 45] [2, с. 545] [3, с. 572]. Однак фахівці визначають вказані суспільні відносини як безпосередні об'єкти кожного з трьох злочинів, що співпадають між собою.

При цьому порядок проходження військової служби включає в себе порядок виникнення відносин військової служби, строки служби, визначену систему військових звань, порядок їх присвоєння, правила атестації військовослужбовців, порядок переміщення за посадою і просування по службі, переміщення, відрядження та відпустки військовослужбовців, умови і порядок припинення військової служби тощо. Даний порядок урегульовано Законом України «Про військовий обов'язок та військову службу», Статутами спеціальних служб, Положеннями про проходження військової служби різними категоріями військовослужбовців тощо [1, с. 54].

У зв'язку з тим, що порядок проходження військової служби включає в себе значну сукупність суспільних відносин, а кожний із розглянутих злочинів посягає лише на певні з них, даний порядок, а вірніше сукупність суспіль-

них відносин, що його складають, вбачається видовим об'єктом даної групи злочинів, а їх безпосередні об'єкти представляють собою окремі суспільні відносини, що його складають. Детальніше про це – далі.

Почнемо зі злочину, передбаченого ст. 407 КК – самовільного залишення військової частини або місця служби. Так, у літературі безпосередній об'єкт даного злочинного діяння визначається по-різному. Наприклад, окремі закордонні дослідники вважають об'єктом самовільного залишення частини або місця служби суспільні відносини, що характеризують або порядок проходження військової служби [4, с. 125], або порядок перебування на військовій службі [5, с. 44], або порядок безперервності проходження військової служби [6, с. 5]. Більшість українських фахівців схиляються до думки, що безпосереднім об'єктом самовільного залишення частини або місця служби виступає саме порядок проходження військової служби [2, с. 545] [7, с. 150] або ж порядок перебування військовослужбовців у військовій частині або місці служби [8, с. 53].

Однак, як було вказано раніше, розглядати в якості безпосереднього об'єкта даного злочину порядок проходження військової служби чи порядок безперервності її проходження не зовсім правильно у зв'язку з тим, що зміст зазначених об'єктів дещо «ширший» за обсягом.

Проходження військової служби передбачає не тільки знаходження військовослужбовця на військовій службі протягом встановленого терміну і виконання ним своїх обов'язків, але й призначення на посаду, присвоєння військового звання, атестацію та ін. обставини [8, с. 53]. Самовільне залишення частини або місця служби не може безпосередньо зазіхати на ряд відносин, що виникають у зв'язку із зазначеними обставинами.

Що ж стосується порядку безперервності проходження військової служби, то такий об'єкт також не може бути визнаний безпосереднім об'єктом аналізованого злочину у зв'язку з тим, що згідно з пунктом 143 Положення «Про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» проходження військової служби переривається, якщо самовільне залишення військової частини або місця служби триває понад десять діб [9]. Таким чином, якщо мало місце самовільне залишення військової частини або місця служби тривалістю понад десять діб, відбувається посягання не на порядок безперервності проходження військової служби, а на порядок, згідно з яким служба визнається перерваною, інакше кажучи, відбувається посягання на «порядок переривчастості військової служби».

Виходячи з усього вищесказаного, вважаємо, що буде вірним визнати в якості безпосереднього об'єкта розглядуваного злочину порядок перебування військовослужбовців у військовій частині або місці служби. Перебувати значить міститися, розташовуватися, бути десь постійно [10, с. 234] [11, с. 921]. Термін «перебувати» на військовій службі використаний, наприклад, в п. 1, ст. 22 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [12]. Саме встановлений порядок перебування (і ніщо інше) у військовій частині або місці служби забезпечує своєчасне прибуття кожного військовослужбовця до місця військової служби та підтримку бойової готовності військової частини в цілому.

Так, наприклад, згідно з матеріалами справи № 1-149/11, що була розглянута Стрийським міськрайонним судом Львівської області, Р. у період з 22 листопада 2010 року по 26 листопада 2010 року та повторно у період з 13 грудня 2010 року по 17 грудня 2010 року не з'явився у військову частину без поважних причин, а проводив час на власний розсуд за місцем свого проживання [13], чим порушив порядок обов'язкового перебування у відповідній військовій частині. Тому саме такі діяння посягають на встановлений порядок перебування Р. у військовій частині.

Дослідження суспільних відносин, що становлять об'єкт злочину, передбаченого ст. 407 КК, звернуло нашу увагу на проблемне питання, суть якого вказується далі. Порядок перебування у військовій частині або місці служби пов'язаний з реалізацією конституційних прав кожного військовослужбовця на свободу пересування і на свободу переміщення (ст. ст. 29, 33 Конституції України). Сутність права на свободу пересування полягає в тому, що фізична особа може вирішувати на власний розсуд, які місця їй відвідувати і як довго там перебувати [14, с. 248]. Свобода пересування – це надана людям «свобода діяти, розпоряджатися собою, тобто не знаходитися під контролем» [15, с. 145], можливість залишатися те місце, де вона знаходиться в даний момент. Тобто свобода пересування означає право людини відвідати будь-яке місце, а свобода переміщення – право людини покинути місце свого перебування або проживання.

Водночас у зв'язку з тим, що порядок перебування військовослужбовців у військовій частині або місці служби необхідний для підтримки постійної боєготовності державної військової організації, ним передбачено законодавче обмеження названих прав військовослужбовців. Такі обмеження стосуються права на свободу пересування, права на свободу переміщення та інших прав [16]. Ці обмеження для військовослужбовців досить значні (порівняно з «цивільними» особами) і в той же час суворо обов'язкові.

Право на свободу пересування військовослужбовців, наприклад, обмежується ст. 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [17] і ст. ст. 216–222 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [18]. У положеннях цих нормативно-правових актів вказується, що військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом, мають право вільно пересуватися тільки в розташуванні військових частин, а при звільненні з розташування військових частин – тільки в межах гарнізонів. Військовослужбовці, які проходять військову службу за контрактом, мають право вільно пересуватися як в розташуванні військових частин, так і в межах гарнізонів, якщо це дозволено регламентом робочого часу і функціональними обов'язками. При цьому в будь-якому випадку, для того щоб виїхати за межі гарнізону в законному порядку, військовослужбовцю необхідно отримати дозвіл командира військової частини.

Відносини, які виникають між підлеглими та їх командирами (начальниками) при обмеженні права військовослужбовця на свободу переміщення мають військово-адміністративний характер. Командири (начальники) з метою підтримки боєготовності вправі забороняти підлеглим виїзд, залишення частини на строк будь-якої тривалості в часі. У зв'язку з дискретністю даної правомочності можливі ситуації, при яких командири необгрунтовано порушують право підлеглого на свободу переміщення (наприклад, ігноруючи поданий військовослужбовцем рапорт про звільнення з військової служби і тим самим підштовхуючи його залишити військову частину), тоді як це право частково вже обмежено законом. Подібні випадки не рідкі, і їх настання призводить до виникнення питань: яким чином слід кваліфікувати дії військовослужбовця, котрий залишив військову частину, і діяння командира.

Вбачається, що дії військовослужбовця, який виявив бажання звільнитися, слід розцінювати як вчинені в стані крайньої необхідності (ст. 39 КК) за умови, що небезпека порушення права на свободу переміщення безпосередньо загрожувала військовослужбовцю, не могла бути усунута іншими засобами (наприклад, доповіддю вищестоящому командирі).///

Подібні випадки бездіяльності командирів (начальників) слід кваліфікувати як посадове правопорушення, каране у військово-адміністративному, а не в кримінально-правовому порядку. Бездіяльність командира не підпа-

дає під ознаки незаконного позбавлення волі (ст. 146 КК), тому що воно не супроводжується насильницьким утриманням потерпілого в певному місці [19, с. 276]. У даному випадку командир лише незаконно обмежує свободу підлеглого військовослужбовця на переміщення, але не позбавляє її.

На жаль, військове законодавство не містить обмежень прав командирів щодо термінів розгляду звернень військовослужбовців про звільнення з частини і з військової служби і, відповідно, допускає можливість обмеження свободи переміщення військовослужбовців на вказані строки.

Необхідно відзначити, що Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [12] встановлює лише підстави для розірвання контракту, причому сама процедура такого розірвання і, відповідно, звільнення військовослужбовця, закріплена в ст.ст. 233-234 «Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» [9]. Проте норми даного положення так само не встановлюють терміни розгляду командуванням рапорту та прийняття відповідного рішення про звільнення військовослужбовця.

Зважаючи на зазначене, для підвищення ступеня захисту свободи переміщення військовослужбовця необхідно закріпити в Положенні «Про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» норму, яка встановлює термін розгляду командирами звернень військовослужбовців, що проходять військову службу за контрактом, про їх звільнення з військової служби.

Подібний термін можна визначити різними способами. Наприклад, оскільки військовослужбовець реалізує своє право на працю за допомогою проходження військової служби, то вирішити питання можна з урахуванням положень трудового законодавства. У ст. 38 КЗпП України [20] передбачена норма про розірвання трудового договору з ініціативи працівника протягом двотижневого терміну. У зв'язку з тим, що специфіка військової служби не завжди дає можливість розглянути рапорт військовослужбовця у двотижневий термін, представляється можливим встановити місячний термін для прийняття рішення з даного питання.

Таким чином, пропонуємо доповнити норми Положення «Про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» статтею такого змісту:

«Рапорт військовослужбовця, що проходить військову службу за контрактом, про звільнення з військової служби має бути розглянуто по суті посадовою особою, правомочною приймати таке рішення, в місячний термін».

Окремо слід вказати на те, що, як видається, врегулювання подібних правовідносин повинно здійснюватися не підзаконними нормативно-правовими актами, а безпосередньо Законами України, у зв'язку з чим виникає необхідність доповнення, зокрема, Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» положеннями про порядок розірвання військового контракту. Однак більш глибокий аналіз цього питання не є доцільним у рамках даного дослідження.

Повернемося до дослідження питань об'єктів злочинів проти порядку проходження військової служби. Злочин, передбачений ст.408 КК, – дезертирство – вважається одним з найбільш тяжких і небезпечних злочинів проти порядку несення та проходження військової служби.

У вітчизняній науковій літературі в якості безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 408 КК, у більшості випадків розглядається саме порядок проходження військової служби [7, с. 125] [21, с. 768] [22, с. 719]. При цьому слід зазначити, що ці самі автори вважають, що самовільне залишення військової частини або місця служби і дезертирство посягають на один і той самий безпосередній об'єкт.

Іншої думки дотримується друга група вчених, яка наполягає на тому, що безпосереднім об'єктом дезертирства

є встановлений порядок перебування військовослужбовців на військовій службі [8, с.61].

На нашу думку, слід погодитися з другою групою вчених та визнати безпосереднім об'єктом дезертирства саме встановлений чинним законодавством України порядок перебування на військовій службі, оскільки дане визначення є більш точним. Вчиняючи злочин, передбачений ст. 408 КК, військовослужбовець намагається, умовно кажучи, виключити себе з існуючих між ним та державою правовідносин з приводу перебування на військовій службі в цілому та, і це потрібно підкреслити, взагалі ухилитися від військової служби. Тоді як при скоєнні злочину, передбаченого ст. 407 КК, винний безпосередньо посягає на суспільні відносини, що виникають з приводу перебування військовослужбовців «тільки» у військовій частині або на місці служби. Тобто для безпосереднього об'єкта дезертирства притаманна така обов'язкова суб'єктивна ознака, як намір винного взагалі ухилитися від військової служби [23, с.457].

Так, наприклад, згідно з матеріалами справи № 1-173/1, що була розглянута Болградським районним судом Одеської області, Л. самовільно покинув територію військової частини та, маючи намір взагалі ухилитися від проходження військової служби, переховувався від правоохоронних органів п'ять років [24]. Вважаємо, що об'єктом даного злочину виступає саме порядок перебування Л. на військовій службі взагалі, а не порядок перебування Л. у певному місці дислокації у певний часовий проміжок.

Останній з досліджуваних злочинів – ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст.409 КК). За пануючою у літературі позицією, безпосереднім об'єктом ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК) є суспільні відносини, що становлять встановлений порядок проходження військової служби [25, с. 609] [2, с. 545].

Як вже зазначалось, порядок проходження військової служби включає в себе порядок виникнення відносин військової служби, строки служби, визначену систему військових звань, порядок їх присвоєння, правила атестації військовослужбовців, порядок переміщення за посадою і просування по службі, переміщення, відрядження та відпустки військовослужбовців, умови і порядок припинення військової служби тощо.

Таким чином, з огляду на обсяг суспільних відносин, що становлять порядок проходження військової служби, необхідно погодитися з тим, що досліджуваний злочин хоч і посягає на певні вказані відносини, однак визначення безпосереднього об'єкта досліджуваного злочину як «суспільні відносини, що становлять встановлений порядок проходження військової служби», є не зовсім вірним, оскільки вказаний термін є занадто «широким».

Слід відзначити, що відповідно до диспозиції ст. 409 КК злочинне діяння описується як «ухилення військовослужбовця від несення обов'язків військової служби...». Зазначене вказує на те, що особа, яка вчинює злочин, може посягати не на всі суспільні відносини, що становлять встановлений порядок проходження військової служби, а тільки на певні суспільні відносини, що забезпечують порядок несення певних обов'язків військової служби.

Інші ознаки, які вказуються в диспозиції ч. 1 ст.409 КК, додатково визначають суспільні відносини, яким завдається шкода цим злочином. Так, військовослужбовець шляхом самокалічення або шляхом симуляції хвороби тощо може ухилитися не від проходження військової служби в цілому, а ухилитися від конкретного виду військової служби, наприклад від внутрішнього наряду або несення вартової служби.

Як зазначають фахівці, таке ухилення може належати як до виконання загальних обов'язків військової служби у Збройних Силах, так і до виконання службових обов'язків у військових частинах певного виду чи роду військ, у тому

числі у складі підрозділів, що направляються для участі в бойових операціях [4, с.68].

Таким чином, можна дійти висновку, що безпосереднім об'єктом ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом виступають суспільні відносини, що забезпечують встановлений порядок проходження конкретного виду військової служби або несення конкретних обов'язків військової служби.

Так, наприклад, згідно з матеріалами справи № 2506/4506/2012, що була розглянута Деснянським районним судом м. Чернігова, Д., будучи обізнаним про обов'язок заступити в добовий наряд днювальним по парку частини, звернувся до чергового фельдшера медичного пункту з надуманими скаргами на головний біль та погане самопочуття, ввів в оману останнього про погіршення його стану здоров'я, внаслідок чого Д. відразу безпідставно звільнили від обов'язку несення служби у добовому наряді та направили на обстеження до військового шпиталю [26]. Вважаємо, що в даному випадку об'єктом злочину виступають суспільні відносини, що забезпечують

встановлений порядок несення Д. конкретних обов'язків військової служби – добового наряду.

Підсумовуючи викладене, необхідно вказати таке. На нашу думку, питання, пов'язані з об'єктами злочинів проти порядку проходження військової служби, недостатньо досліджені в науці кримінального прав. Так, більшість джерел визначає безпосереднім об'єктом кожного злочину даної групи (ст.ст.407-409 КК) «порядок проходження військової служби», що є неточним. Аналіз спеціальної літератури, законодавства та судової практики дозволяє запропонувати такі визначення безпосередніх об'єктів даних злочинів: суспільні відносини, що складають: ст.407 КК – порядок перебування військовослужбовця у військовій частині або місці служби; ст.408 КК – порядок перебування на військовій службі; ст.409 КК – порядок проходження конкретного виду військової служби, або виконання конкретних обов'язків військової служби. При цьому вказані суспільні відносини є складовими порядку проходження військової служби, який, у свою чергу, є видовим об'єктом даної групи злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навч. посібник/ Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І. Касинюк та ін.; за ред. М.І. Панова. – Х.: Право, 2011. – 184 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. за ред. В.В. Шашиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 608 с.
3. Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.Ф. Сучасне кримінальне право України: Курс лекцій. – К.: Вид. ПАЛІВОДА. А.В., 2006. – 636с.
4. Сызранцев В.Г. Воинские преступления: Комментарий к главе 33 УК РФ. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 304 с.
5. Уголовное право Российской Федерации // Преступления против военной службы: Учебник / Под ред. Н.А.Петухова. М.: НОРМА, 2002. – 208с.
6. Янков А. Уголовный кодекс и армия // Красная звезда. 1999. 3 апреля. Ст. 5-9.
7. Хавронюк М.І., Дячук С.І., Мельник М.І. Військові злочини: Коментар законодавства. – К.: А.С.К., 2003. – 272 с.
8. Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби. Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук. Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 2005. – 245 с.
9. Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» від 10.12.2008 № 1153/2008. Із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс] Матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008>
10. Словник української мови / За ред. І.К. Білодіда та ін. – В 10 т. – К.: Наукова думка, 1975. – Т. 6. – 832 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Перун, 2003. – 1440 с.
12. Закон України: «Про військовий обов'язок і військову службу». Закон від 25.03.1992 № 2232-XII. Із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс] Матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>
13. Матеріали справи №1-149/11. Стрийський міськрайонний суд Львівської області. Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14127496>
14. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина. – 928 с.
15. Конституція України: Науково-практичний коментар. Редактори К.К. Гулий, А.В. Єфименко, Н.Й. Михайличенко, О.М. Уліщенко. Харків «Право» 2003, Київ, Видавничий Дім «Ін Юре» 2003. – 1302 с.
16. Закон України «Про Збройні Сили України». Закон від 06.12.1991 № 1934-XII. Із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс] Матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
17. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011-XII. Із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс] Матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>
18. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24.03.1999 № 548-XIV. Із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс] Матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/548-14>.
19. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. Відп.ред. Є.Л. Стрельцов. – Х.: Одиссей, 2012. – 904с.
20. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. Матеріали офіційного веб-порталу Верховної Ради України. Із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
21. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина. Курс лекцій. Київ. "Знання". 2000. - 771 с.
22. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С. Г. Волкотруб, О.М. Омельчук, В.М. Ярій та ін.—За ред. О. М. Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
23. Сенько М. Об'єктивні ознаки самовільного залишення військової частини або місця служби // Вісник Львівського університету. Серія юридична: Зб. наук. пр. – Львів: ЛрНУ ім. Івана Франка. – 2002. – Вип. 37. – С. 451-460.
24. Матеріали справи № 1–173/11. Болградський районний суд Одеської області. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19501909>
25. Кримінальне право (Особлива частина): підручник/за ред. О.О. Дудорва, Є.О.Письменного. Т.2. – Луганськ: видавництво «Елтон -2», 2012. – 780с.
26. Матеріали справи № 2506/4506/2012. Деснянський районний суд м. Чернігова. Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25287326>